

УДК: 34.343

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_5](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_5)

**ТУРМУШТУК АР КАНДАЙ КЫРДААЛДАРДА БАЛДАРДЫ ВИКТИМОЛОГИЯЛЫК
ЖАКТАН КОРГОО ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

ОСОБЕННОСТИ ВИКТИМОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ ДЕТЕЙ В РАЗЛИЧНЫХ
ЖИЗНЕННЫХ СИТУАЦИЯХ

FEATURES OF VICTIMOLOGICAL PROTECTION OF CHILDREN IN VARIOUS LIFE
SITUATIONS

Арстанбеков Мамасалы Сарбашович

Арстанбеков Мамасалы Сарбашович

Mamasaly Sarbashovich Arstanbekov

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

P.H.D., Associate Professor, Osh State University

Сарбашов Илимбек Мамасалиевич

Сарбашов Илимбек Мамасалиевич

Ilimbek Mamasalievich Sarbashov

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

master's, Osh State University

ТУРМУШТУК АР КАНДАЙ КЫРДААЛДАРДА БАЛДАРДЫ ВИКТИМОЛОГИЯЛЫК ЖАКТАН КОРГОО ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалада турмуштун аркандай кырдаалдарында балдарды виктимологиялык жактан коргоо өзгөчөлүктөрү айтылган. Балдарды коргоонун негизги маселелери. Балдар виктимологиялык коргонуунун өзгөчө объектиси катары. Балдардын курмандыгынын өзгөчөлүктөрү. Балдардын курмандыгынын факторлору. Балдарга каршы кылмыштардын виктимологиялык алдын алуунун өзгөчөлүктөрү. Турмуштук ар кандай кырдаалдарда (үйдө, көчөдө, балдар мекемелеринде) балдарды виктимологиялык жактан коргоо чаралары. Балдардын укуктар коргоо боюнча Декларацияда жана Конвенцияда айтылгандар. Жашы жете электердин толук эмес үй бүлөдө тарбия алышы. Балдардын курмандыгын изилдеген авторлордун пикирлери. Кыргызстандагы үй –бүлөнүн ажырашуусу. Балдардын ата-энесинен ажырап мектеп интернаттарда билим алышы. Виктимологиялык алдын алуу иштери. Виктимологиялык иш чараларды уюштуруу мекемелери. Педагог жана психологтун тарбиялык аткарган иштери иштери. Балдар үчүн аткарылган иштердин пайдалуу экендиги. Корутунду. Канткенде виктимологиялык иштер сапаттуу жүргүзүлөт.

Ачкыч сөздөр: Виктимология, виктимологиялык коргоо, виктимологиялык алдын алуу, жарым үй бүлө, балдардын укуктары, психолог

ОСОБЕННОСТИ ВИКТИМОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ ДЕТЕЙ В РАЗЛИЧНЫХ ЖИЗНЕННЫХ СИТУАЦИЯХ

FEATURES OF VICTIMOLOGICAL PROTECTING OF CHILDREN IN VARIOUS LIFE SITUATIONS

Аннотация

Актуальность. В статье рассмотрены особенности виктимологической защиты детей в различных жизненных ситуациях. Основные вопросы защиты детей. Дети как особый объект виктимологической защиты. Дети – жертвы преступлений. Факторы детской виктимизации. Особенности виктимологической профилактики преступлений против детей. Меры виктимологической защиты детей в различных жизненных ситуациях (дома, на улице, в детских учреждениях). Что указано в Декларации и Конвенции о правах ребенка. Воспитание несовершеннолетних в неполных семьях. Мнения авторов, изучающих детскую виктимологию. Количество разведенных семей в Кыргызстане. Дети были разлучены с родителями и обучались в школах-интернатах. Виктимологическая профилактическая работа. Учреждения, организующие виктимологическую деятельность. Воспитательная работа педагога и психолога. Польза проделанной работы для детей. Заключение. Как качественно проводить виктимологическую работу.

Abstract

Relevance. In the article, the features of victimological protection of children in various life situations are considered. The main questions of protection of children. It is called a special object of victimological protection. Deti is a victim of crime. The factor of child victimization. Features of victimological prevention of crimes against children. Of victimological protection of children in various life situations (at home, on the street, in children's institutions). What is indicated in the Declaration and Convention on the Rights of the Child. Education of minors in single-parent families. Opinions of authors studying child victimology. Number of divorced families in Kyrgyzstan. Deti divorced his parents and studied in boarding schools. Victimological preventive work. Institutions organizing victimology activities. Educational work of a teacher and psychologist. Benefits of the work done for children. Conclusion. How to conduct victimology work qualitatively.

Ключевые слова: виктимология, виктимологическая защита, виктимологическая профилактика, неполная семья, права детей, психолог

Keywords: victimology, victimological protection, victimological prevention, single-parent family, children's rights, psychologist

Киришүү

Актуалдуулугу. Кыргызстанда заманбап кылмыштуулуктун өнүгүү тенденцияларын изилдөө анын терс кесепеттерин, анын ичинде калктын жашы жете элек балдар сыяктуу социалдык жактан аялуу тобуна тийгизген терс кесепеттери толук эмес изилденүүдө. Коомдук ар бир өзгөрүүлөр, заманбап санариптик технологиялардын өсүшү балдар маселерин дагы да терең издөөгө муктаж кылууда. Мамлекет жана коом бул категориядагы жарандардын укуктарын жана мыйзамдуу таламдарын коргоого олуттуу көңүл бурууга аракет кылууда, бирок жашы жете электер тарабынан дагы эле болсо кылмыштын курмандыктарына душар болгон фактылар кездешүүдө. Албетте, бул маселе азыркы учурда негизги актуалдуу болуп калууда. Бул маселенин айланасында ар бир ата –эне тынчсызданбай койбойт, себеби алар балдарынын коопсуздугун жана ден соолукта, бактылуу жашоосун каалашат.

Ошондуктан жашы жете электердин психологиясын, тарбиясын жана кылмыштардын курмандыктарына душар болгон себептерин илимий жактан изилдөөлөр көпчүлүк учурда ата-мекендик жана чет элдик юристтер, психологтор жана педагогтор тарабынан көп жылдардан бери изилденип келүүдө. Илимий изилдөөлөрдө окумуштуулардын көпчүлүгүнүн айтышында 70-80- жылдардагы жашы жетелектерди азыркы мезгилдин балдарына салыштырууга такыр мүмкүн эмес деп корутунду чыгарышат. Себеби жаңы коомдун балдары жаңы технологиянын негизинде тарбияланууда. Ошондуктан юристер, психологтор жана педагогтор жашы жете электерге заманбап изилдөөлөрдү жүргүзүүдө. Жашы жете электердин укуктары жөнүндө Кыргыз Республикасынын Конституциясынын бир канча беренелеринде айтылат. КР Конституциясынын 20-беренесинин 3 пунктуна айтылган: *Балдар - Кыргыз Республикасынын эң баалуу байлыгы.*

Мамлекет балдардын ар тараптуу руханий, адеп-ахлактык, интеллектуалдык жана дене-бой жактан өнүгүүсүнө өбөлгө болуучу шарттарды түзүү менен аларды мекенчилдикке жана атуулдукка тарбиялайт. Ал эми КР Конституциянын 26-беренесинде айтылган: Балдарга камкордук көрүү, аларды тарбиялоо - атасынын да, энесинин да бирдей укугу жана милдети. Эмгекке жарамдуу, жашы жеткен балдары ата-энелерине камкордук көрүүгө милдеттүү [1; 8]. Кыргыз Республикасында балдарды коргоо - балдардын укук Декларациясы (1959) жана балдардын укуктарынын Конвенциясы (1989) аттуу эл аралык укуктук ченемдик актылардын негизинде корголот. Жашы жете электерди тарбиялоо жана коргоо негизинде КР Кылмыш – жаза мыйзамдарында, КР Жарандык мыйзамдарында, КР Үй-бүлө мыйзамдарында кеңири баяндалган.

Балдар - Кыргыз Республикасынын эң баалуу байлыгы деп КР Конституциясында айтылгандай: Биринчиден балдар Кыргыз Республикасынын келечеги. Экинчиден алар мамлекет жана ата-эне тарабынан коргоого муктаж болгон катмар. Азыркы учурда балдарга каршы жасалган кылмыштарга, кылмыш-жаза кодексинде жазалары бир кыйла оордотулган. Бул аракеттерди балдарды коргоо үчүн болуп жаткан аракеттер деп атоого болот. Балдар маселелери дайым жашоодо актуалдуу болуп эсептелинген. Ал эми изилдөөчү юристтердин, психологтордун жана педагогтордун атуусу боюнча балдардын кылмыштардын таасиринен курмандыкка чагылышы изилдөөнү талап кылган актуалдуу маселелердин бири деп эсептешет. Ошондуктан автор катары турмуштук ар кандай кырдаалдарда балдарды виктимологиялык жактан коргоо талап кылынат.

Адам укуктарынын жалпы декларациясында балдардын өзгөчө камкордукка жана жардамга укугу бар экендиги айтылат. Декларациясында: «Балдар физикалык жана

психикалык жактан жетиле электигинен улам өзгөчө коргоого жана камкордукка жана тийиштүү укуктук коргоого ээ, төрөлгөнгө чейин да, төрөлгөндөн кийин да муктаж» деп айтылат. [2]

Баланын укуктары жөнүндө Конвенция мамлекеттерди мүмкүн болушунча баланын аман калышын жана өнүгүшүн жана баланын ата-энесинен эркине каршы бөлүнүп калбасын камсыз кылууга милдеттендирет. Кылмыштуулукту виктимологиялык изилдөөлөрдө көрсөткөндөй, жашы жетпегендер виктимогендик кырдаалга кабылганда, чоңдорго караганда, адам уурдоо жана эксплуатациянын ар кандай формалары сыяктуу криминогендик коркунучтардан азыраак корголот [3].

Кыргызстанда жашы жете элек өспүрүмдөр көбүнчө төмөнкү кылмыштардын курмандыгы болушат: үй-бүлөгө жана жашы жете электерге каршы кылмыштар, өмүргө жана ден соолукка каршы кылмыштар, менчикке каршы кылмыштар, инсандын жыныстык кол тийбестигине жана жыныстык эркиндигине каршы кылмыштар, жана жол кыймылынын коопсуздугуна жана транспортту эксплуатациялоого каршы кылмыштар.

Азыркы жашообузда “турмуштук оор кырдаалга кабылган балдар” категориясына төмөнкүлөр кирет : жетим балдар; ата-энесинин камкордугусуз калган балдар; майып балдар; ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдар, б.а. физикалык же психикалык өнүгүүсүндө кемчиликтери бар балдар; куралдуу жана этностор аралык кагылышуулардын, экологиялык жана техногендик кырсыктардын, табигый кырсыктардын курмандыктарынын балдары; качкындардын жана ички жер которгондордун үй-бүлөлөрүнүн балдары; экстремалдык шарттарга кабылган балдар; балдар зордук-зомбулуктун курмандыгы; түзөтүү колонияларында эркиндигинен ажыратуу жазасын өтөп жаткан балдар; тарбиялоо, билим берүү үчүн өзгөчө шарттарга муктаж жана өзгөчө педагогикалык мамилени талап кылган девианттык (социалдык коркунучтуу) жүрүм-туруму бар окуучулар үчүн билим берүү уюмдарындагы балдары, ачык жана жабык типтеги билим берүү жана окутуу мекемелери; - аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдө жашаган балдар; жүрүм-турумунда көйгөйлөрү бар балдар; пайда болгон жагдайлардын натыйжасында турмуштук ишмердүүлүгү объективдүү түрдө бузулган жана бул жагдайларды өз алдынча же үй-бүлөсүнүн жардамы менен жеңе албаган балдар.

Л.А.Ситак жана Е.Г.Ларионова турмуштук оор кырдаалга кабылган балдардын көйгөйүн изилдешкен. Бул авторлордун пикири боюнча, ар бир бала жашоосунун ар кандай мезгилдеринде социалдык шарттарга жараша оор турмуштук кырдаалга туш болушу мүмкүн. Л.А.Ситак жана Е.Г.Ларионова аныктамага ар кандай ыкмаларды талдайт оор турмуштук кырдаал катары аныктоо олуттуу кырдаалга туш болгон адамдын тынчсыздануусун көрсөткөн, кырдаал анын жыргалчылыгына, өмүрүнүн коопсуздугуна таасир этет. Бирок бала дайыма эле өз күчү менен чыга албайт турмуштук оор кырдалдан. Бул учурда, ал балага жардам керек. [5] Оор турмуштук кырдаалга туш болгон балдар өзгөчө жардамга муктаж. Авторлор турмуштук оор кырдаалга кабылган балдардын көйгөйүнүн социалдык-педагогикалык аспектисине өзгөчө көңүл бурушат.

Л. А.Ситак жана Э.Г. Ларионова бул балдарга социалдык-педагогикалык колдоо көрсөтүү жана эң оптималдуу жолдорду аныктоо зарылдыгын белгилеген жана турмуштук оор кырдаалга кабылган балага жардам көрсөтүү.[5]

Жашы жете электердин өзгөчө себептери болуп балдардын психикасынын жана кабыл алуусунун өзгөчөлүктөрү менен байланыштуу, ал жашы жете электердин кылмыштуулуктун

курмандыгы болушуна жана кылмышка катышуусуна мүмкүндүк берет. Аларга чоң адамдардын балдарга карата ачык жана айкын зомбулук көрсөтүүсү жана үй-бүлөнүн дисфункциясы. Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик статистика комитетинин маалыматы боюнча, үй бүлөлөрдүн ажырашууларынын натыйжасында балдар ата-энесинин бирөөсүнөн ажырагандар көбөйүүдө; - никесиз төрөлгөндөрдүн саны өсүүдө; - жашы жете элек аялдардын никесиз балдарынын саны тездик менен өсүп баратат.

Эгер статистикалык маалыматтарга таяна турган болсок, 2023-жылы Кыргызстанда 45 495 нике кыйылып, 12 552 нике бузулган. Бул тууралуу Эмгек, социалдык коргоо жана миграция министрлиги жаңы редакциядагы Үй-бүлө кодексинин долбоорун колдоочу документинде билдирген. [4]. Салыштыруу үчүн агенттик 2011-жылдын статистикасын келтирет: анда 56 509 нике түзүлсө, 8 705 гана ажырашуу катталганы тактаган. Изилдөөчүлөр коомдун үй-бүлөгө жана никеге болгон мамилеси өзгөрүп жатканын белгилешүүдө: эгерде мурда аял менен эркектин мамилеси расмий каттоодон өтүшү маанилүү деп эсептелсе, азыр диний ырым-жырымдар сыяктуу эле жазуу жүзүндө таризделбеген нике нормалары таанылып. Натыйжада никесиз балдар төрөлүүдө: 2021-жылы 13 миң бала никесиз төрөлгөн. Министрликтин маалыматы боюнча, балдар интернаттарда ата-энеси бар 10 миң 868 бала бар болсо, анын 3,5 миңи гана үй-бүлөгө жайгаштырылууга укуктуу. [4]

Ошондуктан миңдеген балдар ар кандай билим берүү мекемелеринде туруктуу жашоодо. Бул цифралардын артында ата-эненин милдеттерине кара ниеттик менен кайдыгер мамиле кылуу жана үй-бүлөнүн дисфункциясы жатат. Тилекке каршы, мамлекет үчүн эмес, бүтүндөй коом үчүн жыл өткөн сайын ата-энесинин камкордугусуз калган балдар ар кандай кылмыштын курмандыгы же укук бузууларды жасап жатканын айтууга болот. Негизинен бул үй-бүлөдөгү тарбиянын кемчиликтери жана үй-бүлөнүн бузулушу. Жашы жетпегендердин курмандыгы же жасаган ар бир кылмышы дээрлик үй-бүлөдө жана мектептеги окуудагы олуттуу кемчиликтердин натыйжасы жана кылмыш жасаган өспүрүмдөрдүн арасында тарбия иштериндеги кемчиликтердин далили катары эсептелинет. Терс көз караштарды жана адаттарды кабыл алууга социалдык-психологиялык өзгөчөлүктөр көмөктөшөт жашы жете элек балдарга.

Эреже катары, интеллектуалдык өнүгүүнүн толук эместиги жана турмуштук тажрыйбанын аздыгы, алардын коомдо болуп жаткан кубулуштарды жана процесстерди жетишерлик терең түшүнүү мүмкүнчүлүгүн чектейт. Бул жерде жашы жете элек балдар бир нерсени бурмалап кабылдап, натыйжада туура эмес иш алып барышы мүмкүн деген коркунуч бар.

Тилекке каршы, соттук практикада балдарды туура эмес тарбиялоо фактылары барган сайын көбүрөөк көрүнүп баратат. Мисалы: 40 градус ысыкта баласын унаада унутуп койгон кайдыгер ата-энелер боюнча соттордо тынымсыз иш каралууда; баласын кайда таштап кеткенин унуткан энелер жөнүндө; балдарын кыйкырып терезеден ыргыткан ата-энелер жөнүндө жана башка. Жашы жетпегендер чоңдорго караганда көбүрөөк жакынкы чөйрөдөн белгилүү бир топко баш ийет, бул тандалма жүрүм-турумдун мүмкүнчүлүгүн чектейт жана бул топко мүнөздүү жүрүм-турумду аныктайт. Терс чөйрө болгон учурда өспүрүмдөрдүн туура эмес көз караштарды, идеяларды жана аракеттерди кабыл алуу ыктымалдыгы жогорулайт. Жашы жете элек жабырлануучуларды, кылмышкерлерди изилдеген, көптөгөн изилдөөлөр көрсөткөндөй, мыйзамды сыйлаган теңтуштарынан айырмаланып, адеп-ахлактык калыптануунун ыңгайсыз шарттарында жашаган, адатта, узак убакыт бою коомго каршы көз

караштардын, адаттардын жана идеялардын ассимиляцияланышына шарт түзүлөт. Жашы жете элек баланын жашоосунда, анын көз карашын, адаттарын калыптандырууда үй-бүлө чоң роль ойнойт. Узак убакыт бою ата-эненин жүрүм-туруму, балага болгон жакшы мамилеси, боорукердиги же жамандыгы баланын аң сезимине таасир этип анын жакшы жакка өсүшүнө же терс мамилесинин пайда болушуна алып келет. Ата-эненин таасири ушунчалык чоң болгондуктан, баланын окууга, кийинчерээк эмгекке болгон мамилесинде да өзүнүн маанисин жоготпойт.

Виктимологиялык статистикалык талдоолордун негизинде төмөндөгүдөй корутунду чыгарууга мүмкүнчүлүк берет: Кыргыз Республикада жашы жете элек өспүрүмдөр көбүнчө ур-токмокко алуу, уурулук, тоноо, сексуалдык зомбулук жана автотранспорттук кылмыштардын курмандыгы болушат деген тыянакка келишкен. Ал эми жашы жете электерге карата виктимологиялык аныктоочу факторлору катары эсептелинет: 1. Үй-бүлө балдардын жүрүм-турумуна таасир этүүчү маанилүү тарбиялык мекеме катары кызмат кылуусу зарыл. 2. Үй-бүлө тарбиясынын негизги ролу, үй-бүлөдө инсанды калыптандыруучу система катары каралышы керек.

Демек, үй-бүлөнүн деформациясы баланын психологиялык жактан жүрүм-турумунун өзгөрүшүнө жана жабырланышына алып келиши мүмкүн. Көпчүлүк илимий адабияттарда үй-бүлөлүк деформацияны эки түргө бөлүшөт: структуралык жана психосоциалдык. Автор Е.Г.Юзиханова менен Е.В.Шестакованын изилдөөсү көрсөткөндөй үй-бүлөнүн структуралык деформациясына караганда, толук эмес үй-бүлө түшүнүгү бир кыйла кеңири түшүнүктү берет. Алсак, үй-бүлөнүн структуралык деформациясы түшүнүгү төмөнкүлөрдү өзүнө камтыйт: [6]

- толук эмес үй-бүлөлөрдө тарбияланган балдар эки ата-энелүү үй-бүлөдө тарбияланган балдарга караганда деструктивдүү жүрүм-турумга көбүрөөк жакын болушат; Үй-бүлөнүн психосоциалдык деформациясына токтолбой коюу мүмкүн эмес. Анын көрүнүштөрүнүн бири болуп алкоголизм эсептелинет. Эмпирикалык изилдөө Меринов А.В. жана Меденцева Т.А., ата-энеси алкогольдук көз карандылыктан жапа чеккен үй-бүлөлөрдүн эки жыныстагы балдарынын жабырлануучу потенциалы кыйла жогору экендигин көрсөтүшкөн. Ичкилик ичкен ата-эненин үй-бүлөсүндө чоңоюу инсандын виктимдүүлүгүнүн көбөйүшүнүн маанилүү фактору болуп саналат.

Ал эми үй-бүлөлүк дисфункция, ошондой эле үй-бүлөнүн деформациясынын көрүнүштөрүнүн бири болуп, жашы жете электердин үй-жайсыз калышына же кароосуз калышына, натыйжада алардын курмандыгына алып келиши мүмкүн.[7] Илимий адабияттарда үй-бүлөлүк дисфункциянын криминологиялык жана социалдык-психологиялык түшүнүктөрүн аныктоодо ар кандай ыкмалар бар. Аларга З.Р. Танаеванын айтымында мындай : Жашы жете электердин курмандыгы боюнча үй-бүлө дисфункциясы эки аспектини өзүнө камтыйт.

Биринчиден, өспүрүм өзүн тапкан чөйрө анын инсандыгынын десоциализациясынын себеби болуп саналат. Мындай үй-бүлөлөр баланын инсандыгын өнүктүрүү үчүн оптималдуу шарттарды түзө алышпайт, жана анын ичинде коопсуздук сезимин өрчүтө алышпайт. Айлана-чөйрөгө көнбөй калуу мамилеси, антисоциалдык жүрүм-турумдун курмандыгы болуу коркунучунун жогорулашына алып келиши мүмкүн. [8]. Экинчиден, ата-эненин жүрүм-туруму өспүрүмгө моралдык же физикалык азап алып келиши мүмкүн, анын натыйжасында өспүрүмдөр ата-энелеринин зомбулукунун курмандыгы болушу мүмкүн. Ата-энелердин

мындай аракеттери үй-бүлөдөгү жашы жете электердин виктимисттик жүрүм-турумуна олуттуу таасирин тийгизет.

Бирок жашы жете электердин курмандыгы бир гана үй-бүлөдөгү тарбия гана эмес. Алардын чагымчыл жүрүм-туруму, кокустук абалдар, коомго зыяндуу аракеттери, криминогендик кырдаалдарды калыптандыруудагы аракеттери. Ошондуктан жашы жете электерге карата жасалуучу кылмыштардын виктимологиялык алдын алуу иш аракеттери маанилүү экендигин эстен чыгарбоо керек.

Виктимологиялык алдын алуу иш аракеттер, кылмыштуулуктун алдын алуу системасынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат, бул ишке адистештирилген субъекттер катышуусу зарыл: жашы жете электердин ички иштери боюнча бөлүмдөрү, милициянын аймактык тескөөчүлөрү, кылмышты иликтөө кызматкерлери.

Ал эми алдын алуу иштерин адистештирилбеген субъекттеринин ичинен, жашы жете электердин иштери жана алардын укуктарын коргоо боюнча комиссиялары, билим берүү уюмдары, саламаттыкты сактоо, социалдык коргоо мекемелери, камкорчулук жана көзөмөлчүлүк, жаштар иштери боюнча комитеттери жана коомдук уюмдар жүргүзө алат. О.Н.Чистотинанын айтымында: Алдын алуу иш-аракеттеринин максаттарына жараша жалпы жана жеке багытта зарыл болгон бардык чараларды, үч негизги топко бөлүп иштөө зарыл.

Биринчи топко виктимизациялоо коркунучун туудурган кырдаалдарды аныктоо, аны жоюуга үчүн алдын ала ишчараларды аткаруу. Экинчи топ коркунучтуу кырдаалдарда, кылмыштын потенциалдуу курмандыктарынын жеке коопсуздугун камсыз кылуу боюнча иш чараларды аткаруу. Үчүнчү топ кылмыштын курмандыгы болгон жашы жете электерге карата, оң таасирин тийгизүүгө багытталган чараларды колдонуу.

Жашы жете элек жабырлануучулардын укуктарын ишке ашыруунун улуттук укуктук механизмдерин түзүүнүн негизги эл аралык принциптери болуп төмөнкүлөр саналат: бала коргоого жана жардамга ээ болушу керек; баланын кызыкчылыктарын камсыз кылуу максатта социалдык камсыздоо маселелери менен алектенген мамлекеттик жана жеке мекемелердин, соттордун, административдик жана мыйзам чыгаруу органдарынын артыкчылыктуу милдети болууга тийиш.

Эл аралык стандарттар жана мамлекетибиздин мыйзамдары кылмыштын курмандыктарын коргоо боюнча чараларын негиздешкен. Балдардын курмандыгы, балдардын укуктарын коргоо, укуктук жөнгө салуу мамлекеттик деңгээлде жүзөгө ашырылган, бирок балдарды коргоо жаатындагы көптөгөн документтер эл аралык деңгээлде да кабыл алынган. Балдардын чет өлкөдөн мыйзамсыз көчүп кетүүсү жана кайтарылбоого каршы келген маселелер боюнча эки тараптуу жана көп тараптуу макулдашуулар түзүлүүдө. Ар бир жабырлануучу бала юридикалык жактан жана башка тийиштүү жардамдарды алууга укуктуу. Мамлекет жабырлануучу болгон баланын физикалык жана психологиялык жактан калыбына келишине жана социалдашуусуна көмөктөшүү үчүн зарыл болгон чараларды көрүүгө милдеттүү.

Жашы жете элек жабырлануучуларды коргоонун формаларынын бири болуп баланын жана анын үй-бүлөсүнүн кызыкчылыктарын толук эске алууну камсыз кылган жазык-процессуалдык нормаларды өркүндөтүү саналат. Турмуштук ар кандай кырдаалдарда балдарды виктимологиялык жактан коргоо талап кылынуу керек. Биринчиден ата-энеси тарыбынан, себеби ата-эне баланын тарбиясына жана коопсуздугуна түздөн түз жооп берүүчү балага эң жакын адамдар. Экинчиден мамлекет тарыбынан, мыйзамдардын негизде

балдардын укуктары жана коопсуздугу корголот. Качан гана биз жашы жете электер үчүн заманбап технологиялардын катышуусу менен коопсуз жашоо курганыбызда балдар үчүн кам коргонүүбүз билинет. Ал эми балдар Кыргызстандын келечеги.

Колдонулган адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы (Кыргыз Республикасынын 2021 жылдын 5 майындагы Мыйзамы менен кабыл алынды)(2021-жылдын 11-апрелинде Референдумда (бүткүл элдик добуш берүүдө)кабыл алынды. Бишкек. 2021. Б. .20.
2. Декларация прав ребенка. Провозглашена резолюцией 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1959 г.
3. Конвенция о правах ребенка. Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 г. //Ссылка: <https://24.kg/obschestvo/287877/> .
4. Л.А. Ситак, Е.Г. Ларионова Филиал Ставропольского государственного педагогического института в г. Железноводске, Россия. Дети, оказавшиеся в трудной жизненной ситуации и их социально-педагогическая характеристика.
5. Э.Г Юзиханов .Тенденции и закономерности преступности в субъектах Российской Федерации // Государство и право. - 2006. - N 8. - С. 62-68. –
6. Меринов А.В., Меденцева Т.А. Рождение в алкогольной семье как фактор формирования повышенной виктимности личности // Виктимология. 2016. № 3 (9). С. 30.
7. Танаева, З.Р. Административно- правовой статус родителей или иных законных представителей не совершеннолетних а административно- деликтных отношений. //Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Право».–2018.– Том 18/2.– С.105-111
8. Маматсалим Кызы, Г. Правовой статус субъектов семейно-правовых отношений опека и попечительство над несовершеннолетними / Г. Маматсалим Кызы, Д. А. Джунусова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Т. 1, № 3. – С. 162-168. – DOI 10.52754/16947452_2021_1_3_162. – EDN HLWWIU.